

Der gives ikke en specifikt kristelig etik

– Teser

Af Ole Jensen, stærkt inspireret af K.E. Løgstrup

Tilegnet dr.phil. Hans Hauge – 65 år 8. maj 2012.

1. Det etisk fordredes udspring.

1.1. *Det etiske grundprincip: Fordringen, hhv. buddet om uegennyttig (næste)kærlighed.*

1.2. *Fordringen er 'naturlig'.* Den udspringer af den 'naturlige kærlighed' og den med den givne 'ontologiske forskel i rang på godt og ondt' (1996: 21-24; 1962: 529; jf. Wolf 2007).¹

1.2.1. Der tænkes på forskellen på kærlighed og kynisme, tillid og mistillid, håb og livslede/*acedia*, løgn og sandhed, generøsitet og misundelse/skadefryd, liv og død, fylde og tomhed, væren og intet, 'natality' og 'mortality' (Hannah Arendt).

1.2.2. Den 'naturlige kærlighed' er en '*suveræn livsytring*', der gør det fordrede, før det er fordret. Som etisk grundfænomen er *fordringen* således '*før-etisk*' funderet (1968: 92, 123).

1.2.3. *Qua 'naturlig' kan fordringen fremanalyseres fænomenologisk.* Der kan følgelig argumenteres for dens gyldighed på 'humant' moralfilosofisk grundlag, *inklusive* for dens – af Løgstrup hævdede – basis i tilværelsens gave-karakter (2010: 141, 321, 325f. og 1961: 251f.).

1.3. *Kærlighedsfordringen er formuleret med uovertruffen dybde og prægnans i Jesu etiske lære* (kærlighed til den fremmede og fjenden, 'den barmhjertige samaritaner' o.a.; jf. Paulus: Bær hinandens byrder (Gal 6,2) o.a.). *Men den er givet med menneskets og tilværelsens skabthed* (Matth 5,44f: da Gud skænker os liv og livsmuligheder, skylder vi at elske selv vor fjende (jf. 2010: 126); jf. Rom 2,14f: hedningerne gør 'af naturen', hvad loven, skrevet i deres hjerter, fordrer).

---

¹ Ved henvisninger til værker af Løgstrup anføres alene udgivelsesårstallet. Generelt henvises til Jensen 2007a, indholdsfortegnelsen og stikordsregisteret.

1.3.1. I 'den barmhjertige samaritaner' bruger Jesus da også en ikke-jødes 'naturlige kærlighed' som eksempel på sand næstekærlighed. – Og Luther udlægger Fil 4,5: 'Lad alle mennesker mærke, at I har et mildt sind!' med henvisning til to nære venners naturlige hengivenhed, hvor de hjælper hinanden 'frit, utvunget', uden at det er fordret af et bud eller en lov (WA 10: I, 2, 178, 4-14). Og han anfører ved slutningen af Von weltlicher Obrigkeit, at 'den gyldne regel' findes både i Jesu kærlighedsfordring og i naturretten (*lex naturalis*) (Clemen II, s. 393). ('Mildhed' i Fil 4,5 er samme ord, τὸ ἐπιεικέες, som vi kender fra naturretens 'billighed').

1.4. *Jesu etiske lære udspringer ikke af hans eskatologiske gudsrigesforkyndelse.* Tilsvarende er *afgørende træk ved kristen skabelses-teologi, herunder kærlighedsfordringen, ikke åbenbaringsbetingede* (2010: 27). De er 'før-kristne' (OJ), givet med Det Gamle Testamente og rabbinsk lovlærdomstradition. – De hører til '*det universelle i kristendommen*' til forskel fra '*det specifikt kristelige i kristendommen*' (se Jensen 2007a: 85). Dette er forskellen på (filosofiske) *tanker* om tilværelsen, som kan *deles af ikke-kristentroende*, og *tro* på, at med Jesus er 'Guds rige' i frembrud (så menigheden bekender, at han er 'Guds søn').

1.4.1. Kalder man en tanke(gang) eller ide 'kristen', kan man se, om den er specifikt eller universelt 'kristen' ved at gøre 'Erling Olsen-prøve': Kan man dele denne tanke(gang) uden at være troende kristen?

1.4.1.1. Erling Olsen, søn af (ikke-religiøs) jødisk kvinde, erklærede sig for 'udøbt kristen', fordi han deler en ethos, der historisk har rod i kristendommen, men ikke står og falder med kristen tro (se Jensen 2011: 140).

1.4.2. *Luthersk set* angår etikken da også alene vort foreløbige jordiske liv (i hjem, *oeconomia*, og samfund, *politia*), ikke vor evige frelse (formidlet i *ecclesia*)! Etisk befinder vi os i 'det verdslige regimente', relateret til Gud Skaber og Opretholderen og hans *lex naturalis* (ikke til Gud Frelseren). Lovopfyldelse frelser ikke.

1.4.2.1. Sondringen mellem det universelle og det specifikt kristelige står således i gæld til Luther. Ikke desto mindre kunne Luther ikke selv foretage sondringen. (Det overser Andersen 1997: 147ff. – se Jensen 2007b: 155ff.; jf. Bugge 2011: 136, n. 64).

1.4.2.2. Sondringen er først blevet *mulig* – men samtidig *uomgængelig* – med *moderniteten*. At sidde den overhørig *i dag*, truer med at

gøre teologien *represtinerende* og dermed utroværdig. Omvendt muliggør sondringen (a) en koncentreret af *det uopgivelige i den kristne forkyndelse*, (b) en klaring af *forkyndelsens fællesmenneskelige 'tilknytningspunkt'*, (c) en *skabelsesteologisk inspireret etisk kulturkritik*, der ikke er *'kristeligt' begrundet* og derfor undgår at blive *esoterisk* (se 3.3.) og (d) en åbning af teologiens, ikke mindst den historiske teologis, *filosofiske 'ressourcelager'* (kristen tro er *'tænkende tro'*) til *benefice* for den sækulare filosofi (eksempler er Heidegger, Hannah Arendt, herhjemme Hans Fink).

1.5. *Konklusion: Der gives naturligvis en 'kristen' eller 'kristelig' grundlagsetik, der fordrer uegennyttig (næste)kærlighed. Men det er vel at mærke en skabelsesudsprunget, universel etik. Som universel er den ikke specifikt kristelig. Den kan begrundes og gøres gældende alment moralfilosofisk.*

2. Den etiske handlingstilskyndelse.

2.1. *Den radikale etiske fordring er 'uopfyldelig'. Den fordrer ufordret kærlighed, d.v.s. sin egen overflødiggørelse. Fordringen (etikken) kommer således altid 'for sent'. 'Pligt' træder da ind som 'erstatningsmotiv' for de – før-etiske – udeblevne kærlighedshandlinger. Pligt (i videste forstand, omfattende moralsk lydighed, selvnødelse, anstændighed, selvrespekt og lignende) erstatter kærlighed som handlingstilskyndelse. (2010: 161; 1968: 123)*

2.1.1. *Etik forstået som opfyldelige fordringer er eo ipso altid det næstbedste.*

2.1.1.1. *Elementer af deontologisk etik (pligtetik) er uundværlige som det næstbedste/erstatning.*

2.1.2. *Løgstrup følger Luther: Fordringen i dens radikalitet viser videre til Kristus-tro (usus paedagogicus legis) (coram Deo gives der aldrig anden iustitia end den tilregnede extra nos). I af-radikaliseret opfyldelighed regulerer fordringen – som det næstbedste – livet i kald og stand (usus politicus legis) (en 'borgerlig' iustitia – respekt, agtelse, anerkendelse – lader sig fortjene coram hominibus).*

2.2. *Der gives organiserbare og opøvelige motivskabende, motivfremmende og motivfastholdende institutionaliseringer af pligtetikken: 'Dannelse', holdninger, 'ånden' i en institution / en virksomhed / en*

kultur / et folk o.s.v. Hvorimod kærlighed som før-etisk suveræn livs-
ytring ikke er organiserbar eller overhovedet manipulerbar.

2.2.1. *Dyder* er opøvelige erstatningsholdninger. Eks.: hæderlig-
hed, pligtopfyldenhed, pålidelighed, omhu, punktlighed, koncentration,
selvbeherskelse, tålmodighed m.m.

2.2.1.1. Elementer af teleologisk etik (*dydsetik*) er uundværlige på
erstatningsplan.

2.3. Forstået som *opøvelige* er de paulinske formaninger at sam-
menligne med *dyder*.

2.3.1. Forstået som '*åndens frugt*', der ifølge Gal 5,22 er *kærlighed*,
er de *skjult for alle andre end 'hjertekenderen'* (Kierkegaard). I så fald
kan der ikke argumenteres med en gernings '*kristelighed*', hvad hand-
lingstilskyndelse angår (2010: 123). Hvis man bliver et bedre menne-
ske af at tro, lader det sig ikke konstatere. En synlig *imitatio Christi*
gives ikke – ej heller en *tertius usus legis*, da der ikke er tale om lovop-
fyldelse, men om ufordret kærlighed. – Her i 'faldets' verden '*kommer*'
(indikativ) '*Guds rige*' aldrig i nogen manifest forstand, men følges al-
tid omgående af nødvendigheden af på ny at bede '*komme* (optativ) *dit*
rige'. Det er kun til '*skjult, momentant, fragmentarisk*' (1968: 54).

2.3.1.1. I kz-lejrene var det lige såvel kommunister som kristne, der
indimellem ofrede deres liv for andre. Luthersk findes der ikke helge-
ner.

2.3.2. I øvrigt er en eventuel skjult, *trosskabt handlingstilskyndelse*
ikke anderledes artet end al anden kærlighed. *Kærlighed er kærlighed,*
hvad der så end motiverer den. Der findes ikke er særlig 'kristelig' kærlig-
hed. (Jf. Jensen 2007b: 164-170)

2.4. '*Godgørenhed*' er ikke *kærligheds-*, men *erstatningsgerninger*.
Det gør dem ikke mindre nødvendige, hvis de hjælper nødstedte men-
nesker. (Eks. Albert Schweitzer, Karen Jeppe).

2.4.1. *Der findes en indøvelig vækst i moralske godgørenhedsvaner.*
Hvis man mener det med '*vækst i troen*', er det vildledende. Man burde
i stedet kalde det '*indøvelse af en kristelig ethos eller kultur*' el. lign. –
som imidlertid ikke er specifikt kristelig, men kan deles af ikke-kristne.

2.5. At følge et '*fordi der står skrevet*' som påstået '*kristelig*' hand-
lingstilskyndelse, er ukristeligt, da det ligefrem kan få uetiske virknin-
ger. Man suspenderer sin moralske dømmekraft og handler heteronomt
på autoritet efter et '*ideologisk*' manual ('blind' lydighed). (Se 3.1.)

2.6. *Konklusion: Da etik, forstået som noget opfyldeligt, altid er handlinger til erstatning af udebleven (ufordret) kærlighed, er den etiske handlingstilskyndelse dybest set altid selvisk 'lovgerning'. Hvis noget kaldes ens 'kristenpligt' eller 'kristne dyder, ethos, ånd, kultur' el. lign., er det i en uegentlig, ikke en specifikt 'kristelig' betydning. Da risikoen for at misforstå det gerningsretfærdigt er stor, er det oftest tilrådeligt at undlade dette.*

3. Den etiske handlingsmålsætning.

3.1. *Den etiske fordring er et rent overordnet bud. Den er 'tavs'. Den giver ingen anvisninger på, hvad der konkret gavner næsten. Det må den handlende finde ud af med sin indsigt, forståelse, erfaring, fantasi, dømmekraft, holdninger og menneskelighed. (2010: 69, 128)*

3.1.1. Dette gælder uanset, om det er almenmoralfilosofiske eller bibelske formuleringer af kærlighedsfordringen – om handlingens motiv er kærlighed eller pligt – og om der er tale om nære person til personforhold eller formidlede forhold ('den fjerne næste').

3.1.2. Der er i alle tilfælde tale om *valg mellem flere handlemuligheder og ofte om ægte dilemmaer* (hvor to etiske målsætninger gensidigt udelukker hinanden).

3.1.3. Af samme grund er *valget altid subjektivt, risikabelt og ansvarspådragende.*

3.1.4. Promoveret som *det absolut gode* er der derfor altid tale om en *de facto almagtsillusion*, inclusive ved handlinger i *bogstavelig lydighed mod et 'der står skrevet'*. Jf. 2.5.

3.1.4.1. *Det absolut gode i den enkelte situation er alene en eskatologisk størrelse*, da det i princippet først kan afgøres ved *historiens ende* – i 'Guds rige'. Dette *begrænser ansvaret* til, hvad man af bedste evne formår at forudse. Resten må være Guds ansvar.

3.2. *Bibelen rummer en række formuleringer af etiske handlingsmålsætninger.*

3.2.1. Det drejer sig om nogle af De ti (for)bud, Jesu (på)bud (.. som dig selv, den gyldne regel, fjendekærlighed, 'samaritaneren' o.a.) og formaninger (mammondyrkelse, ægteskabsbrud, skilsmisse, vrede og gengæld, edsaflæggelse, dømmesyge, bekymringer o.a.), samt en række paulinske formaninger og fordømmelser. Der findes også uden

for Bibelen indirekte virkninger af 'kristen ethos' såsom afskaffelse af børneudsættelser og gladiatorkampe o.a.

3.2.2. Nogle er *overordnede* som kærlighedsfordringen og deler dens ontologiske *godt-ondt-rangforskels- eller skabthedsstatus*: det gælder *varianter af kærlighedsfordringen*, visse '*menneskehedstabuer*' (eks. drabsforbuddet) samt *visse visdoms- og leveregler*. – Andre er *tidsbetingede, relative sociale normer og idealdannelser*, som ikke kan påregnes gyldighed ud over den tid, hvor de affattedes. (Inddelingen skal tages med forbehold. Den er næppe fuldstændig).

3.2.3. *Den anvisning, de giver, fritager ikke fra det skønnede valg*, hvad enten det skyldes, at de er overordnede som fordringen, eller at de er tidsbetingede. *Ingen af dem kan følges i heteronom lydighed*.

3.2.3.1. F.eks. kan det *undertiden* være det etisk rette at vise mistilid, lyve, slå ihjel, lade sig skille, føre krig o.a. (Jf. 3.3.2.1.) (se Andersen 2010).

3.2.4. Om dem *alle* gælder, at de *hører til 'det universelle i kristendommen'*, selvom de historisk måtte være frilagt gennem kristendommen og dens baggrund.

3.2.4.1. '*Die Lessing-Frage*' – Kan en historisk tilblevet 'sandhed' gælde som eviggyldig? – besvarer Løgstrup med et ja: 'Universet' (evigheden) er gået ind i 'historien' (tiden), f.eks. i barmhjertighedstanken (1984: 164f.).

3.2.4.2. Selvom de er opstået som led i en specifikt kristelig forkyndelse, lever de, én gang formuleret, videre uafhængigt af den specifikt kristelige forkyndelse. Således indgår barmhjertighedstanken i mange former for humanisme. '*You can't unscramble eggs*' (Hans Hauge) (jf. at samme Hauge citerer Rich. Rorty for at sige om visse metaforer, at '*we find them so compelling that we try to make them candidates for belief, for literal truth*' (Hauge 1992: 636).

3.2.4.3. Følgelig lader de sig *supplere* med handlingsmålsætninger af ikke-kristen moralfilosofisk oprindelse (etikken i Det Ny Testamente er da også præget af 'lån' fra samtidens filosofi, som moderne forskning, herunder dansk, har påvist).

3.2.4.4. En ny tidssituation kan kræve *en produktiv hermeneutisk videreudvikling af bibelsk tankegang* med udvidelse af den universelle 'kristelige' fordring. (Eks.: *Du skal tage vare på skaberværket!* – Jensen 2011).

3.3. *Det betyder ikke, at anvisningerne er uden betydning for det konkrete etiske – eventuelt etisk-politiske – valg.*

3.3.1. De kan (a) anvise *pejleretningen* for det konkrete etiske valg. (Eks.: Stræb efter et samfund, der giver de suveræne livsytringer chancer; barmhjertighed som 'ide'; 'den politiske samaritaner' (1996: 52); en skabelsesteologisk inspireret etisk kulturkritik (jf. 1.4.2.1. – Se Jensen 2011: 143f.)).

3.3.2. Og de kan (b) tjene som *kriterier ved bedømmelsen* af allerede truffne og eksekverede valg. De kan *negere* truffne valg som *uetiske* (også (universelt) 'kristeligt' set), men ikke *ponere* det rette alternativ, endsige det rette *kristelige* alternativ. *Etisk og etisk-politisk er vi alle altid på Herrens mark!* ('Kan vi ikke gøre dette her bedre?' er en sådan – også (universelt) 'kristeligt' legitim – negering. Anfægtelsen skal holdes i live, ellers stivner nødvendigheden af at gå på kompromis i resignation eller kynisme, men anfægtelsen rummer aldrig den positive løsning) (1982: 118-128).

3.3.2.1. Årsagen er, at *tilværelsen ikke 'går op'*. *Vi lever i en falden verden.*

3.3.3. Om man vil kalde a og b-funktionerne 'kristne' (NB: *ikke-specifikt*) er en *pragmatisk* afgørelse.

3.3.3.1. Mange grunde taler for at undlade det, bl.a.: Ellers vil det være nærliggende at tænke, at de kun eller især gælder kristne. De består 'Erling Olsen-prøven' og kan da gøres gældende i debat eller alliance med 'naturalister af ånd' (Grundtvig), herunder mange agnostikere og ateister. Og qua universelle kan de potentielt indgå i '*overlapping consensus*' (Rawls, se Andersen 2010, Del III) med 'fremmede' religiøse eller etiske kulturer og traditioner.

3.4. *Konklusion: De bibelske anvisninger på etiske handlingsmål-sætninger kan man naturligtvis kalde kristne eller kristelige, men aldrig specifikt kristelige. De kan deles af ikke-kristne (alle består de 'Erling Olsen-prøven'). Enten stammer de fra tilværelsens skabthed, eller også er de rent tidsbetingede, og enhver konkret virkeliggørelse af dem sker i et risikabelt valg. Der gives ikke en specifikt kristelig anvisningsetik.*

4. Sammenfatning

4.1. *Hverken i forbindelse med 1.: det etisk fordredes udspring, 2.: tilskyndelsen til den etiske handling eller 3.: den etiske handlings mål*

kan der opereres med en *s p e c i f i k t* kristelig etik, d.v.s. en etik, der konstitutivt er afhængig af den kristne åbenbaring og tro på denne. I afsvækket, ikke-specifik forstand kan der tales om elementer af 'kristen etik eller ethos' el. lign. i alle tre henseender – når bortses fra det i 3.3.2. anførte om at ponere.

4.2. Der kan tænkes at eksistere en *t r o s s k a b t* kristelig kærlighed (2.3.1. og 2.3.2.), men den lever i troens skjulthed, og kan derfor ikke påvises, og den adskiller sig i indhold ikke fra en skabthedsgivet kærlighed.

4.3. Den enkelte konkret valgte handlings indhold kan end ikke kaldes universelt, ikke-specifikt kristeligt, da ingen kan afgøre, om det er det endegyldigt gode, der valgtes (3.1.4.1.).

5. Fragmentarisk *postscriptum* om gudstjeneste, kirke og etik.

5.1. Gudstjenesten bør i videst muligt omfang reserveres 'menneskets tidløse mellemværender med Gud' (Lindgren 2006) – glædens og lidelsens, taknemmelighedens og trøstesløshedens, forundringens og vredens, tilblivelsens og tilintetgørelsens, livsmiraklets og endelighedens.

5.2. I gudstjenesten – *coram Deo* – er vi alle *lige store syndere*. Derfor er det en fordel at kunne lægge meningsforskellene fra os i våbenhuset – som vi indtil videre har kunnet i Danmark i kraft af, at vi har en folkekirke, der er '*folkets fælles rum for afmagten*' (Wolf og Trap 2011).

5.3. Kirken bør *følgelig ikke udvikle sig til 'meningskirke'* – som det må befrygtes ved en ændring af folkekirkens forhold til staten. Meninger, herunder etiske og etisk-politiske afgørelser, alt det vi strides om, hører til på '*torvet*' – idet NB: sognehuset er en del af '*torvet*'.

5.3.1. *Vores kirkeordning er en beskyttelse mod, at kirken degenererer til en opinionsmagt med et særligt 'kristeligt' program, og 'de kristne' bliver et 'folk i folket' med særlige 'kristelige' ærinder og interesser* – som det desværre er stærkt på vej til at være tilfældet i vore nabolande. Betegnelsen 'kristen' forvandler sig derved til en vammel sekterisk etiket.

Litteratur

- Løgstrup, K.E. 2010: *Den etiske fordring*, 4. udg.
- Løgstrup 1961: *Kunst og etik*.
- Løgstrup 1962: 'Kristendom uden skabelsestro', i: *Vindrosen* 1962/7, s. 523-535.
- Løgstrup 1968: *Opgør med Kierkegaard*.
- Løgstrup 1982: *System og symbol. Essays*.
- Løgstrup 1984: *Ophav og omgivelse*.
Betragtninger over historie og natur. Metafysik III.
- Løgstrup 1996: *Etiske begreber og problemer*.
- Andersen, Svend 1997: 'Om der gives en kristelig etik', i: *Kamp må der til. Festskrift tilegnet Ole Jensen* (red. Brønnum et al.), s. 147-156.
- Andersen, Svend 2010: *Macht aus Liebe. Zur Rekonstruktion einer lutherischen politischen Ethik*.
- Bugge, David 2011: *Hinandens verden. Ledsager til K.E. Løgstrup: Den etiske fordring*.
- Fink, Hans 2010: *Efterskrift til Den etiske fordring*, 4. udg..
- Hauge, Hans 1992: *K.E. Løgstrup. En moderne profet*.
- Jensen, Ole 2007a: *Historien om K.E. Løgstrup*.
- Jensen, Ole 2007b: 'Gives der stadig ikke en kristen etik?', i: *Livtag med Den Etiske Fordring* (red. Bugge et al.), s. 155-173.
- Jensen, Ole 2011: *På kant med klodens klima. Om behovet for et ændret natursyn*.
- Lindgren, Torgny 2006: *Dorés bibel. Roman*.
- Wolf, Jakob 2007: *Naturlig kærlighed*.
- Wolf, Jakob og Lise Trap 2011: 'Folkets fælles rum for afmagten', i: *Berlingske Tidende* 18.6.2011.

Kierkegaards Haufniensiske spejl

– om at møde sig selv i Kierkegaards *Begrebet Angest*

Af Liza Parnov Ryder

The face forgives the mirror
The worm forgives the plow
The questions begs the answer
Can you forgive me somehow

fra Tom Waits: *All the World is Green. Blood Money, 2002*

De spørgsmål vi stiller, forandrer verden. Eller rettere, de spørgsmål vi stiller, forandrer *vores* verden. Gode spørgsmål er spørgsmål, der evner at åbne døre – og god litteratur kan, når den er bedst, lede sin læser hen til nogle af de spørgsmål, han endnu ikke har villet erkende eksistensen af. For erkendelse, har en observant filosof engang påpeget, er ikke en af logikken nødvendig følgeslutning. Erkendelse, understregede han, er ikke slutning – det er min *beslutning*, og det, som står i vejen mellem mig og den objektive erkendelse, er således ingen mindre end mig selv.

I 1844 rammer et forunderligt værk de københavnske gader – et værk, der til stadighed formår at udfordre sin læser. For værket stiller den ubønhørlige præmis, at den angstens fænomenologi, som oprulles gennem bogens kondenserede sider, har sin oprindelse i den menneskelige konstitution. Derfor henledes da også læserens opmærksomhed på det helt elementære forhold, *at* angsten er der – at den simpelthen, uden undtagelse, *er* til stede. Heraf følger nødvendigvis, at enhver må føle sig ramt – at enhver, som sidder med bogen i hånden, *er* angst, og hvad værre er, sandsynligvis også er på flugt fra angsten. Det man flygter fra, ønsker man følgelig ikke at indhentes af, det véd forfatteren, og han kommer, i al sin konfronterende kompromisløshed, derfor en eventuel skeptisk indvending i forkøbet:

Hvad jeg her siger forekommer maaskee Mange en mørk og daarlig Tale, da de endog rose sig af aldrig at ængstes (...) Skulde derimod den Talende mene, at det er det Store hos ham, at han aldrig har været angest, da skal jeg med Glæde indvie ham i min Forklaring, at det kommer deraf, at han er meget aandløs (SKS 4:456)